

ján 2–3 ha-ra tehető. A régészeti kutatásokban korábban ismeretlen lelőhelyről van szó, felfedezésére az 1990-es években került sor az M3-as autópálya építését megelőző terepbejárásokon. A halmot az Upper Tisza Project résztvevői is regisztrálták. Az előzetes topográfiai kutatások szerint leletanyaga a korai/klasszikus tiszai kultúra időszakára tehető az igen intenzíven jelentkező patics-és kerámianyomok alapján.

A cél a Bosnyákdomb intenzív felszíni kutatása volt interdiszciplináris, nem roncsoló módszerekkel. Az elsődleges geodéziai, térképészeti felmérések után magnetométeres méréseket és rétegtisztázó fúrásorozatokat szeretnénk volna elvégezni, valamint légi fényképeket készítettünk volna a lelőhelyről különböző időpontokban.

A rendelkezésünkre bocsátott pályázati összeg (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma: 1 800 e Ft) azonban csak a magnetométeres vizsgálatokat (Tanagra Kft.), illetve a régészeti jellegű információk egységes kezelésére és értékelésére alkalmas rendszer kidolgozását tette lehetővé (saját forrás). Ez utóbbi térinformatikai rendszer a későbbi, reményeink szerint további pályázati forrásokból megvalósuló teljes felmérések adatainak kezelésében fog segítséget nyújtani.

A magnetométeres mérések legfontosabb eredménye, hogy korábbi sejtésünk beigazolódott, azaz az újkőkori tell-települést egy mintegy 100 m kiterjedésű árok veszi körbe. Ez az árok szokatlan módon DNy-i oldalával az egykori folyópartra, a mai érpartra támaszkodik, azaz erődítési- védelmi funkciója immáron nem egyértelmű, felvethető esetleges kultikus szerepe.

Már ezen kutatási eredmények alapján is fontosnak ítéljük eredeti pályázati célunk teljesítését: a polgár-csözshalmi kőkori település szűkebb mikroregionális vizsgálataihoz az egykorú szomszédos települések rendszerének – Újtikos-Tikosdomb, Polgár-Pródi-halom, Polgár-Bosnyákdomb – rekonstrukcióját. Utóbbi, kutatásunk céljául kiválasztott település érdekessége, hogy tellkezdeménynek tűnik a felszínen megfigyelhető domborulatok alapján. A magnetométeres vizsgálatokkal megfigyelt árok nem egyedi jelenség – az örvendetesen szaporodó, egyelőre közöletlen alföldi légi régészeti adatok is azt bizonyítják, hogy telljeink többségét árok, vagy árokrendszer övezte, melyek nagy biztonsággal, roncsolásmentesen csak ezen interdiszciplináris módszerek használatával mutathatók ki. A tiszai kultúra dél-alföldi tömbjével mutat kapcsolatokat a többi, hasonló korú, már kutatott lelőhely: Kisköre-Gát, Tiszakeszi-Szóda-domb, Szolnok-Tűzköves. A tiszai kultúra korai/klasszikus fázisába sorolható leletanyag került elő Polgár-Csözshalom telljének alsó rétegében, valamint a hozzá kapcsolódó horizontális településen is.

Az eddig elvégzett kutatások alapján is már felvethető a lelőhely védetté nyilvánításának indokoltsága. A Bosnyákdomb egyelőre jó állapotban van, bár a felszíni leletanyag mennyisége intenzív mezőgazdasági tevékenységre utal. A Csözshalom mellett ez az egyetlen eddig ismert olyan település, mely érintetlenül tartal-

mazza a réteges és horizontális megtelepedés együttesét egy adott korszakon belül.

RACZKY PÁL

231. Polgár, Csözshalom-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) U, V, Sza

2002 augusztusától októberéig folytattuk az 1995-ben elkezdett késő neolitikus telep (M3-6. lh.) feltárását. Ez évben megközelítőleg 1600 m²-en nagyméretű késő neolitikus agyaggyerőgödröket, további sírokat, valamint újabb három cölöpszerkezetes ház nyomait tártuk fel.

Napvilágra került egy vaskori kút is, melynek fabélelését sikerült dokumentálnunk. A kútból több ép edény is előkerült.

Szarmata méhkas alakú gödrök és egy füstölő mellett egy szarmata kút részletét is feltártuk, melyben jól megfigyelhető volt a kút vesszőfonatos bélelése.

Az előkerült leletanyag a debreceni Déri Múzeum gondozásában lévő polgári régészeti bázisra került.

Az ásatáson részt vett Anders Alexandra (MTA-ELTE Interdiszciplináris régészettudományi kutatócsoport), Nagy Emese Gyöngyvér (Déri Múzeum), Szabó Gábor (ELTE BTK Régészettudományi intézet) régészek, Bényei Zsolt technikus (Déri Múzeum), valamint az ELTE BTK Régészettudományi intézet hallgatói.

RACZKY PÁL

232. Polgár, Ferenci-hát

(Hajdú-Bihar megye) U, R, B

A terepbejárási adatokból ismert lelőhely (M3-31. lh.) megelőző feltárása az M3-as autópálya és a 35. sz. főút csomópont-rendszerének kialakítása miatt vált szükségessé. A 2001. június és 2002. szeptember között végzett munkát a Nemzeti Autópálya Rt. finanszírozta. A feltárt terület nagysága 4 ha, mely a teljes lelőhelynek megközelítőleg 20%-a.

A 2001–2002. évi ásatási szezonban a felső humuszréteg eltávolítása után 905 régészettanilag értékelhető objektumot észleltünk, melyekhez 1314 stratigráfiai egységet rendeltünk. A lelőhelyen kizárólag őskori megtelepedés nyomait észleltük: a feltárt objektumok 80%-a az újkőkori középső szakaszába, megközelítőleg 10%-a a bronzkorba sorolható, míg a fennmaradt objektumok pontosabb korszakmeghatározás nélkül köthetők az őskorhoz.

A *Szatmár II* időszak feltárt objektumai a korszakra jellemző laza településszerkezetről tanúskodnak: a nagyméretű agyagkitermelő, majd szemetesgödrök egymástól 15–25 m távolságra helyezkednek el. Belőlük gazdag kerámia- és kőeszközanyag került elő. A korszakhoz három temetkezés köthető. Az egyiket szokatlanul gazdag mellékletekkel látták el: hét edény és egy kis kentaurszobrocska látott napvilágot.

Az alföldi vonaldíszes kultúra települése a domborzati viszonyok adta lehetőséget kihasználva É–D-i irány-

ban helyezkedik el a Ferenci-hátnak nevezett kiemelkedésén. A laza szerkezetű települést nyugati irányból nagyméretű, akár 10–13 m hosszúságú agyagkitermelő-gödörök sora zárja, melyek közvetlenül az egykor valószínűsíthető vízjárás partján helyezkednek el.

A lelőhely nagy részén az erózió elpusztította az egykori kultúrréteg jelentős részét. Így csak öt, a korszakra jellemző cölöpszerkezetes ház földbe mélyedő cölöplyukait tárhattuk fel. A házak 8–10 m hosszúak, 3×5 m szélesek voltak; a vázat – a ház méretétől függően – 9–15 gerenda tarthatta. Tájolásuk az uralkodó széliránnyal megegyező, azaz ÉNy–DK-i. A feltárt objektumok jelentős része egyszerű, kerek gödör, köztük sok a méhkas alakú.

Az ásatások egyik legfontosabb eredménye az újkőkor középső szakaszába sorolható, összesen 115 sír feltárása. A sírok több kisebb-nagyobb, zárt sírcsoportban helyezkednek el, DK–ÉNy tájolásúak. A vázak zsugorított helyzetben, bal oldalukon fekszenek a megegyező tájolású sírgödörben. Néhány vázat szemetesgödörbe helyeztek, de fektetésük és tájolásuk megegyezik a többiével. A feltárt sírok közül néhányból hiányzott a koponya, azonban az utólagos bolygatás lehetősége kizárható. A halottak mellé kisebb edényeket, ékszereket helyeztek. A különleges leletek közé tartozik egy kisgyermek sírjából előkerült szokatlanul nagyméretű Spondylus karperec és 10 cm hosszúságú gyöngy. Két sírből, melyek azonos sírcsoportba tartoztak, egy-egy 10 cm hosszú obszidián pengemagkővet bontottunk ki.

A lelőhelyen feltártunk két, egymással párhuzamosan futó, V, illetve U keresztmetszetű árokából álló, közel 200 m hosszúságú, többszörösen megújított és kisebb-nagyobb bejáratokkal tagolt árokrendszert. A körárok körülvett területen szerencsés módon egy 20×40 méteres felületen szinte bolygatatlanul megőrződött az eredeti kultúrréteg. Itt kizárólag kézi erővel két ház omladékát és egy szabadtéri kemencét bontottunk ki.

A rézkori hunyadihalmi csoporthoz két gödör tartozott.

A középső és késő bronzkori településnek csak a széle esett a feltárási területre. Néhány kisebb, valamint egy nagyméretű gödröt, és egy kutat tártunk fel ebből a korszakból.

Az előkerült leleteket a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatóságának polgári régészeti bázisán helyeztük el.

Az ásatáson részt vett Anders Alexandra (MTA-ELTE Interdiszciplináris régészettudományi kutatócsoport), Nagy Emese Gyöngyvér (Déri Múzeum), Hajdú Zsigmond (Déri Múzeum), V. Szabó Gábor (ELTE BTK Régészettudományi intézet) régészek, Kozma Károly fotós és Bényei Zsolt technikus (Déri Múzeum), valamint az ELTE BTK Régészettudományi intézet hallgatói.

RACZKY PÁL

233. Polgár, Homok-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) R, B, Szk, Sza

A lelőhely a Király-értől kb. 700–800 m-re K-re, a Homok-dűlő nevezetű határrész Ny-i szélén lévő É–D-i irányú homokdombon található. A domb a Tisza árterébe esik, ezért az év jelentős részében D, Ny és É-felől víz vette körül. A lelőhely az Argon-Ker Kft. tulajdonában lévő, Polgár-Homok III. védnevű bányaterületre esik.

2001. szeptember végén az egyik gépkezelő bejelentése nyomán mentünk ki a helyszínre, ahol a középső bronzkori füzesabonyi kultúra temetőjének több bolygatott sírját figyeltük meg a művelés által kialakított falakban.

A leletmentés 2001. szeptember 28-tól 2002. június 26-ig tartott. Ez alatt a füzesabonyi kultúra temetőjének 110 sírját és 3, kizárólag – a szántás által elhúzott – töredékes mellékletet tartalmazó sírmaradványt tártunk fel. A feltárt sírok közül 96 csontvázas, 6 szórthamvas és 8 szimbolikus temetkezés volt. A sírok a Füzesabonyi kultúra klasszikus és késői (Bodrogszerdahely) fázisának leleteit tartalmazták.

Több, mellékletekkel gazdagon ellátott, magas szociális státuszú férfi és nő temetkezését tártuk fel. Ezek között fontos az a három férfisír (79., 112., 129. obj.), melyekbe különböző méretű és szegecscsámú, trianguláris pengéjű, lekerekített markolatlapos bronztört mellékletek. A leggazdagabb női sírok közül az egyikben (141. obj.) fajansz és 1-2 borostyángyöngyből álló nyaklánc, egy másikban (155. obj.) egy teljes borostyán nyaklánc került elő. A szántás által rendkívül bolygatott női sírban, a koponya és fogtöredékek közül került elő egy töredékes, poncolt díszű aranyszalag. A megfigyelt rendkívül szigorú temetkezési rítus jól illeszkedik a kultúra eddig feltárt temetői által kialakított képbe. A férfiakat jobb oldalukra enyhén zsugorítva, D–É-i tájolással; a nőket pedig bal oldalukra enyhén zsugorítva, É–D-i tájolással fektették a sírba. Két ettől eltérő – K–Ny-i illetve NyDNy–KÉK-i – tájolású, bal oldalára zsugorított felnőtt nő melléklet nélküli sírja került elő.

A temető É-i szélén 3 rendellenesen (nem nemüknek megfelelően) fektetett és tájolt sír (157., 158., 160. obj.) került feltárássra. Ezen temetkezések értelmezésénél figyelembe kell venni a temetést végző közösség azon szándékát, mellyel a megszokottól eltérő temetkezési rítussal akarták tudatosan kifejezni az elhunytak „másságát”.

Egy esetben sikerült feltárnunk kettős temetkezést: egy sírban (56. obj.) egy 2-3 éves gyermeket átkarolva tartó nő feküdt.

A temető eredetileg, az elpusztított részeket is figyelembe véve, mintegy 200–250 temetkezést tartalmazhatott.

A temető minden bizonnyal a tőle Ny-ra kb. 650–700 m-re lévő Ásott-halom nevű bronzkori teli-település egyik temetője lehetett. (Másik temetőjét a Homok-dűlőtől DNy-ra, kb. 500–550 m-re lévő 29. lelőhelyen